

УДК 811.111:378.147

ДО ПИТАННЯ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРАЛУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Кравчина Тетяна Володимирівна
М.Хмельницький

У статті визначено методологічні та теоретичні основи відбору та структурування навчального матеріалу з іноземної мови з позиції необхідності розвитку здібностей студентів вищих навчальних закладах для майбутньої самореалізації як особистості; обґрунтовано принципи і критерії структурування змісту навчального матеріалу для читання англомовних текстів; розглянуто головні підходи до відбору та особливості методологічного забезпечення вивчення іноземної мови майбутніми фахівцями технічних спеціальностей.

Ключові слова: тематика, навчальний матеріал, комунікативна діяльність, ситуація, критерій

Соціально-економічні зміни в житті суспільства, активізація міжнародного співробітництва в культурній і виробничій сферах

підвищують вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. Вузька профільна підготовка фахівця, обізнаного з відповідною сферою виробництва, виявляється недостатньою для успішної професійної діяльності в сучасних умовах. Особливою мірою зростає значущість комунікативної підготовки фахівців до іншомовного спілкування, оскільки володіння іноземною мовою сьогодні є важливою умовою налагодження міжнародних ділових контактів, створення спільних підприємств, інтенсифікації професійної взаємодії із закордонними колегами. У зв'язку з цим знання іноземних мов набуває реальної економічної цінності і розглядається як обов'язковий компонент професійної підготовки майбутніх фахівців. Тому виникає необхідність в узагальненні знань комунікативних законів та вмінні використовувати їх. Важливою умовою формування комунікативності студентів у галузі майбут-

ної професійної діяльності має надання вузівському курсу навчання іноземної мови комунікативно-орієнтованого і професійно-спрямованого характеру.

Різні аспекти теорії й практики викладання іноземних мов у немовних вузах знайшли відображення в дослідженнях Л.В.Ананьєвої, Л.П.Дарійчук, І.В.Драгомирецького, Ю.М.Друзя, С.В.Козак, Л.Ф.Манякіної, Л.М.Паламар, О.А.Палій, В.В.Тітової, О.В.Федорової, О.Г.Штепи та ін. Попри безсумнівну теоретичну й практичну значущість досліджень вищезгаданих авторів слід підкреслити, що проблема удосконалення змісту навчального матеріалу з англійської мови для студентів немовних вузів поки що залишається нерозв'язаною. Існує суперечність між потребою суспільства у фахівцях з високим рівнем комунікативної компетентності й недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад її формування в практиці вузів немовної спеціалізації.

Метою даної статті – визначити умови удосконалення навчального матеріалу з англійської мови з урахуванням необхідності розвитку здібностей студентів технічного профілю.

Як показав аналіз літератури, зміст навчального матеріалу з англійської мови повинен відповідати відповідним загальнодидактичним та специфічним критеріям. Зокрема, найголовнішими загальнодидактичними критеріями, на які доцільно опиратися у доборі змісту навчального матеріалу з англійської мови є: значущість матеріалу для формування і розвитку особистості, тобто для її самовизначення, підготовки до професійної діяльності, формування соціальної активності; відповідність навчального змісту станом сучасних наукових знань; достатність матеріалу, тобто звільнення від занадто складного та другорядного матеріалу; створення в особистості цілісного уявлення про предмет вивчення; перспективність з точки зору розвитку науки і практики; інформативна вагомість, тобто суспільна та особистісна значущість матеріалу (надання переваги загальним, а вже потім спеціальним знанням); відповідність віковим особливостям студентів.

Поряд з загальнодидактичними критеріями у процесі добору навчального матеріалу для розв'язання проблеми дослідження важливе значення мають також методичні критерії, розроблені стосовно лінгвістичних дисциплін, зокрема: врахування соціокультурної спрямованості навчання, включення студентів в діалог культур (міжкультурне спілкування); якнайширше включення аутентичних текстів, використання уривків з творів, що дають уявлення про культурний фонд народу – носія мови; забезпечення діяльнісного, проблемного характеру навчання, вихід іншомовної діяльності на інші види діяльності (ігрову, трудову); забезпечення поєднання різних форм роботи (індивідуальної, групової, парної, фронтальної); спрямованість на взаємопов'язане навчання всім видам мовленнєвої діяльності (говорінню, аудіюванню, читанню та письму); забезпечення поетапності в оволодінні матеріалом, концентричність подачі матеріалу, ситуативно обумовленість вправ; сприяння підвищенню результативності навчання, посилення мотивів навчання через всю організацію педагогічного процесу, створення комунікативної атмосфери на заняттях; опора на минулий досвід та рідну мову студентів, використання в окремих випадках прийомів порівняння та співставлення; створення умов для самостійної роботи студентів.

Окрім зазначених критеріїв важливо також використовувати специфічний критерій відбору, пов'язаний безпосередньо із завданнями розвитку здібностей. Таким критерієм є повноцінне забезпечення можливостей для розвитку всіх компонентів творчих здібностей студентів при вивченні іноземної мови.

Використання цих положень дозволяє правильно здійснити відбір навчального матеріалу з урахуванням необхідності розвитку здібностей студентів.

У методичній літературі прийнято визначати одиниці навчального предмету на основі його провідної функції. Провідною функцією предмету "англійська мова" є комунікативна функція, тому її основними одиницями навчального предмету є її елементи, тобто види мовленнєвої діяльності: вираження думки в усній формі (говоріння), вираження думки у письмовій формі (письмо), сприйняття та розуміння мови на слух (аудіювання), сприйняття та розуміння писемного мовлення, текстів (читання). Зважаючи на результат творчої діяльності студентів - створення усних та

писемних висловлювань - можна визначити, що для роботи з розвитком їх здібностей у процесі навчання англійській мові основну увагу слід звертати передусім на говоріння та письмо, саме на ці види діяльності слід опиратися при відборі змісту навчального матеріалу.

Предметний зміст навчального предмету "англійська мова" складають розмовні теми, мовленнєві ситуації, надфразові єдності, синтаксичні, морфологічні, лексичні, фонетичні одиниці. Найважливіше значення мають теми та мовленнєві ситуації. У цьому випадку тематика, яка є предметом мовленнєвої діяльності, є найважливішою складовою змісту навчального предмету "англійська мова". Поняття "тема" часто використовують для загальної характеристики змістовної сторони висловлювання. У лінгвістиці тема (предмет) повідомлення - це типований зміст мовлення у різних суспільних сферах діяльності. В методиці тему розглядають як предмет бесіди або повідомлення [1, 2, 3]. Як предметний зміст висловлювання, тема визначає у більшості випадків вибір мовленнєвої форми, засоби її оформлення, мотиви, внутрішню програму. Разом з тим вибір теми обумовлений сферою або ситуацією спілкування. Саме сфера спілкування багато в чому визначає тематику мовлення тих, хто навчається.

Поряд з тематикою зміст навчального матеріалу з англійської мови пов'язаний також з таким поняттям, як навчально-мовленнєві ситуації. Навчально-мовленнєву ситуацію досліджувало багато науковців, методистів, викладачів-практиків. Зокрема В.Бухбіндер, Є.Пассов, Г.Рогова, В.Скалкін, Є.Рубінштейн, О.Щукін, Г.Китайгородська, Е.Сосенко, Д.Ізаренков, Л.Воронін та ін. Вони розкрили суть ситуації як „фрагмента дійсності”, „відрізка діяльності”, „сукупності життєвих умов”, „форми для досягнення мети”, „часткового випадку діяльності” тощо, визначили її обсяг, риси, структуру, методичний потенціал. Українські дослідники Л.Васильєва, І.Кочан, К.Кусько, Л.Паламар, О.Тарнопольський, Г.Швець також засвідчили важливу роль принципу ситуативності у навчанні мови. Ситуативні завдання, наприклад, віднесено до пріоритетних методичних засобів формування мовленнєвих умінь, ситуативний принцип подання навчального матеріалу визнано одним із головних у підготовці підручників з іноземної мови для студентів, важливе місце у відборі та організації навчального матеріалу для засвоєння діалогічної форми спілкування відведено саме ситуації та вправам мовленнєвого спрямування тощо.

Ситуаціям властиві такі риси діяльності, як змістовність, евристичність, ієрархічність, певна структура. Складові мовленнєвої ситуації: а) обставини діяльності, в яких відбувається комунікація; б) стосунки між комунікантами; в) мовленнєві наміри; г) реалізація самого акту спілкування, який створює нові стимули до мовлення.

Усі ситуації мовлення реалізуються у таких сферах: соціально-побутова; громадсько-політична; соціально-культурна та професійно-трудова. Прийнято вважати, що під час навчання створюють умовні, штучні ситуації, які готують студентів до справжньої, природної комунікації. Тому навчальну мовленнєву діяльність ще називають „псевдокомунікацією”. Її завдання – наводити мости між нею та реальною комунікацією, виробляти вміння конструювати повідомлення, полегшувати завдання, стимулювати до самостійної мовленнєвої діяльності. Навчально-мовленнєвою ситуацією називають сукупність мовленнєвих і не мовленнєвих умов, що задаються для тих, хто навчається. Ці умови мають бути необхідними і достатніми для того, щоб вони правильно здійснили мовленнєву дію у відповідності з поставленим комунікативним завданням [4, с.16]. Складовими навчально-мовленнєвою ситуації є формулювання завдання, що визначає мотив або мету мовленнєвої дії; опис обстановки.

На думку вчених (М.Е.Брейгіна, М.Л.Вайсбруд, С.В.Калініна, О.Д.Климентенко, Л.З.Якушина) навчально-мовленнєва ситуація повинна моделювати найбільш типові акти мовлення для тієї сфери спілкування, до якої треба готувати особистість та в якій відбувається спілкування, важливо також, щоб навчально-мовленнєва ситуація відповідала таким характеристикам, як повнота набору та різноманітність комунікативних моделей, повторюваність та варіативність, економічність. Повнота набору в цьому випадку повинна передбачати підбір ситуацій з використанням всіх вивчених лексичних та граматичних одиниць у різних типах

мовлення. Використання необхідної лексики слід забезпечувати правильним відбором тематики в цілому і предмету мовлення для ситуацій зокрема. Співвідношення з граматичним матеріалом можна здійснити за допомогою використання ситуацій, що належать до різних типів мовлення, жанрів, психологічних установок – динамічного та статистичного опису, розповіді, роздуму, планування та спогадам, згоди та незгоди та ін.

Важливо підкреслити, що хоча теми і ситуації тісно пов'язані одна з одною, ситуація ніколи не є частиною теми. Тема є змістом бесіди або висловлювання, а ситуація уточнює або обмежує її, визначаючи умови, місце, обстановку та осіб, що беруть участь у бесіді.

Які ж теми необхідно вибирати для забезпечення таких видів мовленнєвої діяльності, як говоріння і письмо? Важливою щодо цього є позиція І. В. Рахманова, який визначає чітку різницю між темами для говоріння чи письма та темами для інших видів мовленнєвої діяльності, зокрема для читання [5, с.19-29]. Він вважає, при навчанні усному мовленню важливо завжди пам'ятати про мету: допомогти людині спілкуватися іноземною мовою з тими, хто приїжджає до нашої країни. В цьому випадку, на його думку, при виборі тем треба надавати перевагу вітчизняній тематиці, а також тим темам, які безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, а вже теми для читання повинні передбачати знайомство з побутом, культурою та ін, народу тієї країни, мову якої вивчають. Таким чином, при виборі навчального матеріалу важливо диференціювати тематику для усного мовлення – бесіди про нашу дійсність, і тематику для читання - знайомство з життям народу країни, мову якої вивчають (проте це не стосується способу оволодіння мовою, тобто вправ.

При відборі навчального матеріалу важливим є також врахування предметних та розумових дій з іншомовним матеріалом, а основні яких формуються знання, уміння та навички, що є способами діяльності спілкування і засобами пізнавальної діяльності. Це слід врахувати у комунікативних завданнях, які має ставити перед студентами викладач або які ставитимуть перед собою самі студенти на основі певних мовленнєвих намірів.

При відборі змісту навчального матеріалу слід передбачати і відбір лексичного матеріалу, тобто одиниць мови та мовлення (звуків, слів, речень, цілісних текстів), а також правил оперування ними. При цьому важливо врахувати його кількісну обмеженість та функціональну достатність.

Важливим є також збагачення предмету особистісно значу-

щим матеріалом. Психологи та методисти одностайно вказують на перевагу емоційного засвоєння будь-якої інформації. Вони стверджують, що діяльність, яка підтримується емоціями, є більш успішною, ніж діяльність, мотивована лише доказами розуму. Зокрема І. П. Павлов вбачав в позитивних емоціях джерело продуктивної роботи головного мозку: "Емоції відображають значущість явищ, тому їх можна використовувати при створенні мотиваційного компоненту діяльності" [2, с. 63].

Емоційну насиченість навчальних матеріалів посилює цікавість навчальних текстів. Правда, лише завдяки цьому досягти емоційного сприйняття неможливо через наявність такого фактору, як різний інтерес. Особливо слід підкреслити, що ефективність впливу навчального матеріалу на емоційну сферу особистості, розуміння та запам'ятовування матеріалу залежать від форм його презентації.

У цілому лексичні і фразеологічні одиниці слід вивчати з урахуванням національно-культурної специфіки їх значень та використання. Зокрема, необхідно передбачити оволодіння студентами безеквівалентною та фоновою лексикою в рамках певної тематики, а також власними іменами, які складають мінімум грамотності, необхідної для безпосереднього спілкування з носіями англійської мови і розуміння аутентичних текстів. В цьому випадку слід врахувати, що основу продуктивного словарного запасу на базовому рівні повинні складати найбільш частотні комунікативно значимі лексичні одиниці, поширені в типових ситуаціях спілкування, в тому числі оціночна лексика для вираження своєї думки, розмовні кліше, елементи мовленнєвого етикету.

Відібраний матеріал слід методично організувати: лексику слід групувати у відповідності з її тематичною співвіднесеністю, за словотвірними ознаками для кращого її засвоєння, граматичний матеріал, наприклад: структуру речення, слід моделювати у лінгвометодичному плані для виділення суттєвих ознак та ін.

Таким чином, для роботи з розвитку здібностей студентів важливим є вдосконалення навчального матеріалу з англійської мови за такими напрямками, як: урізноманітнення матеріалу, тобто розширення можливостей навчального предмету для творчого розвитку, що передбачає збагачення його змісту новими одиницями знань, зокрема матеріалами з майбутньої професійної діяльності спеціалістів; упорядкування та структуривання змісту з урахуванням специфіки таких видів мовленнєвої діяльності як говоріння та письмо; збагачення предмету емоційним, особистісно значущим матеріалом.

Література та джерела

1. Методика викладання іноземних мов: Респуб. науково-методичний збірник. – К.: Рад школа, 1989. – 118с.
2. Методика преподавания иностранных языков: Респуб. научно-методический сборник // Отв. редактор М.В.Пляховицкий. 9-й выпуск. – К.: Рад школа, 1980 (III кв.). – 128с.
3. Методические рекомендации по обучению иностранным языкам в высших военно-учебных заведениях. – Минск, 1989. – 81с.
4. Содержание обучения иностранным языкам в средней школе: Организация речевой деятельности / Под ред А.Д.Климентенко. – М.: Педагогика, 1984. – 144с.

В статье определены методологические и теоретические основы отбора и структурирования учебного материала по иностранному языку с позиции необходимости развития способностей студентов высших учебных заведений для будущей самореализации как личности; обоснованы принципы и критерии структурирования содержания учебного материала для чтения англоязычных текстов; рассмотрены основные подходы к отбору и особенности методологического обеспечения изучения иностранного языка будущими специалистами технических специальностей.

Ключевые слова: тематика, учебный материал, коммуникативная деятельность, ситуация, критерий

The article outlines the methodological and theoretical basis for selecting and structuring the learning material in a foreign language from the standpoint of the need to develop skills of students in higher education institutions for future self-realization as a person; the principles and criteria for structuring the content of teaching material for reading English texts; considers the main approaches for selecting features and methodology for learning a foreign language by future specialists of technical specialties.

Key words: topics, training material, communication activity, situation, criterion